

A közjogi provizórium (1920-1944) időszakának
alkotmányos berendezkedése
I.

Szerkesztette:
Schweitzer Gábor – Szabó István

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARÁNAK
KÖNYVEI

TANULMÁNYOK 34.

Sorozatszerkesztő: *Szabó István*

A KÖZJOGI PROVIZÓRIUM (1920–1944)
IDŐSZAKÁNAK ALKOTMÁNYOS
BERENDEZKEDÉSE

I.

Szerkesztette:
SCHWEITZER GÁBOR – SZABÓ ISTVÁN

PÁZMÁNY PRESS
Budapest
2016

A kiadvány a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
támogatása keretében valósult meg:
Központi Alapok Program KAP15-063-1.1-JÁK azonosítószámon.

© Szerkesztők, szerzők, 2016
© PPKE JÁK, 2016

ISSN 2061-7240

ISBN 978-963-308-268-3

Kiadja: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Jog- és Államtudományi Kara
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.
www.jak.ppke.hu

Felelős kiadó: Dr. Varga Zs. András dékán

Korrektúra: Réti Anna
Szerkesztés, nyomdai előkészítés: Szakaliné Szeder Andrea

Nyomás: Mondat Kft.
www.mondat.hu

TARTALOM

ANTAL Tamás A törvényhatósági jogú városok a két világháború között – különös tekintettel a szabályrendelet-alkotásra.....	7
KÉPES György A szociáldemokraták és a választójog kérdése a két világháború közötti korszakban.....	23
LEHOTAY Veronika A végrehajtó hatalom szerepe a negatív jogalkotásban a Horthy-korszakban.....	97
PÜSKI Levente Választás, behívás, kinevezés: területvisszacsatolások és a magyar parlament 1938–1942 között	123
SCHWEITZER Gábor Molnár Kálmán és a közjogi provizórium mérlege	141
SZABÓ István A szokásjog és a törvény viszonya a kormányzói tiszt 1920-as szabályozásakor, különös tekintettel a főhadúri jogra.....	155
VARGA Norbert A Kúria döntvényalkotási joga 1912 és 1930 között.....	171
VÖLGYESI Levente A kivételes hatalom intézményi továbbélésének nyomai a városrendezésről és építésügyről szóló 1937. évi VI. törvénycikk parlamentári vitájában	191

A KÚRIA DÖNTVÉNYALKOTÁSI JOGA 1912 ÉS 1930 KÖZÖTT

VARGA Norbert
egyetemi docens (SZTE ÁJK)

A jogbiztonság megteremtése és megóvása az egyik legfontosabb feladata a bírói jogalkalmazásnak. A törvényhozás a jogegység megteremtésének érdekében több irányban is rendelkezett a bíró jogfejlesztő tevékenységről.¹ Az 1911. évi I. törvénycikket hatályba léptető 1912. évi LIV. tc. által bevezetett változtatások bemutatása az elsődleges célom, kitérve a téma megértéséhez szükséges előzmények ismertetésére. Először is azt kell megvizsgálni, hogyan lehet definiálni a döntvényt, mit is tekintettek döntvénynek. Tágabb értelemben döntvénynek minősült minden hatósági határozat, amelynek „elvi magja” volt.² Formai (alaki) értelemben döntvénynek tekintette Fehérváry Jenő azokat a bírósági ítéleteket, amelyek egy konkrét ügygel kapcsolatosak. Ezeket a Kúria jogegységi tanácsa alkotta meg jogegységi döntvény néven, vagy pedig a Kúria polgári és büntető tanács teljes ülése (esetleg a két jogterületre tartozó érintett tanácsok vegyes teljes ülése) hozta meg teljes ülési határozat néven, ha az előző döntvényben ismertetett álláspontjától el kívánt térni. Tartalmi értelemben (anyagi) döntvénynek minősült Fehérváry szóhasználatával élve az „elvi magot tartalmazó ügyintéző határozatok” ítéletek.³ Alaki értelemben döntvényeket

¹ SZLADITS Károly: *Jogszabálytan*. In: Uó (szerk.): *Magyar magánjog. Általános rész, Személyi jog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941. 124.

² FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre*. Budapest, Budai-Nyomda Kiadása, 1936. 30. E tekintetben szembevetendő, hogy Fehérváry a döntvénynek olyan jogforrási szerepet tulajdonított, mint Werbőczy István a Tírpártitumban a szokásjognak a törvénnyel szemben, amikor annak hármas szerepéről értekezik: Előbeszéd 11. cím, 3. §: „A szokásnak pedig hármas ereje van. Tudniillik magyarázó, mert a törvények legjobb magyarázója; [...] 4. §. Másodszor van törvény-rontó ereje, mert lerontja a törvényt, ha ezzel ellenkezik. 5. §. Harmadszor van törvény-pótló ereje, mivel a törvényt pótolja, a hol ez hiányzik.” WERBŐCZY István: *Hármaskönyve*. (Ford. Kolozsvári Sándor és Óvári Kelemen.) Budapest, Franklin Társulat, 1897. 41. A szokásjog e szerepét Szladits is kiemelte. Vö. SZLADITS i. m. 127.

³ FEHÉRVÁRY i. m. 30.

alkotott az 1912. évi LIV. törvénycikk hatálybalépésétől (1913. január 1.) a Kúria, a Budapesti Kir. Ítéltábla társadalombiztosítási jogegységi tanácsa, a Közigazgatási Bíróság⁴ és a Hatásköri Bíróság. E igazságszolgáltatási szervek döntvényeinek 'kútfői', jogforrási ereje volt.⁵

A Kúria olyan határozatokat is alkothatott, amelyek egyes peres ügyekre nézve elvi jelentőségű kérdéseket döntöttek el. A Kúria tanácsai a Polgári Határozatok Tárába (PHT) felvett határozatba foglaltaktól mindaddig nem térhetett el, míg azt a Kúria egy jogegységi határozatban meg nem változtatta. A PHT-ba felvett határozatok a joggyakorlat hosszas jogkövető magatartása miatt szokásjoggá szilárdulhattak. A Kúria azonban nem csak elvi határozatot, hanem jogegységi és teljes ülési határozatot (döntvényt) is hozhatott. A döntvények megalkotására az 1912. évi LIV. törvénycikk adott felhatalmazást.⁶ Általánosságban azt mondhatjuk, hogy döntvénynek tekinthető valamely felső bíróság ítélete, amelyet a bíróságok követni tartoztak, mindaddig, míg azt meg nem változtatták.⁷

Kérdés, hogy mikor merült fel a döntvényalkotás szükségessége? A Kúria polgári jogi döntvényalkotását az 1881. évi LIX. tc. (a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868: LIV. törvénycikk módosítása tárgyában) 4. §-a szabályozta a vizsgált időszakot megelőzően, amely kimondta, hogy az „igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett,” vagy is a törvénykezési jogegység megteremtése érdekében a Kúria fog dönteni a polgári tanácsának teljes ülésében, ha az adott ügy a polgári jog területére tartozik.⁸ A döntvényalkotás célja Gaár Vilmos szerint a jogegység megteremtése, „azáltal, hogy az utolsó fokon eljáró bíróságok, illetőleg azoknak különböző tanácsai, egyazon jogelv szerint bírálják el a hozzájuk kerülő azonos ügyeket.”⁹ Az 1912. évi LIV. tc. a

⁴ STIPTA István: *A pénzügyi közigazgatási bíróság eljárást érintő elvi döntései (1884-1896)*. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon*. V. Szegedi Jogtörténeti Napok. Szeged, SZTE ÁJK, 2013. 230–231.

⁵ Uo. 30.

⁶ Ezt egészítette ki a Pp. egyszerűsítéséről szóló 193:XXXIV. tc. 128. §-a. SZLADITS I. M. 125. MÁRKUS Dezső: *A polgári perrendtartást életbeléptető törvény javaslatáról*. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, V. évf., 33. füzet, 1912.; NACSA MÓNIKA: *Az 1911. évi I. törvénycikk jogtudományi fogadtatásának részletei*. In: *Ünnepi eKönyv Herczeg János professzor 70. születésnapjára*. Szeged, 2011.

⁷ Lásd GAÁR Vilmos: *Döntvény*. In: MÁRKUS Dezső (szerk.): *Magyar jogi Lexikon*. III. kötet. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900. 84.; BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *A Kúria döntvényalkotási joga*. *Jogtörténeti Szemle*, 2012/2. 6.

⁸ KOVÁCS Marcel: *A Polgári Perrendtartás magyarázata*. 12. füzet. Budapest, Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 1932. 1703. Vö. GAÁR I. M. 85.; BÓDINÉ BELIZNAI I. M. 3.

⁹ GAÁR I. M. 85. *A Közigazgatási Bíróságot az 1896. évi XXVI. törvénycikk ruházta fel döntvényalkotási joggal.*

döntvények alkalmazását azonban már kötelezővé tette az alsóbb bíróságokra nézve az egységes joggyakorlat kialakítása és megőrzése végett.

Egy szerzői jog bitorlása körébe eső ügyben a Kúria 1909. április 15-én elvi határozatot hozott (56. sz.). A Kúria kimondta, hogy a törvény által védett zeneművek fonográf-hengereken vagy ariszton lemezekben történő többszörözése és fogalomba hozatala bitorlásnak minősült az alábbi jogeset kapcsán. PHT-ben közölt tényvázlatból kiderült, hogy Dr. K. P. tanár és zeneszerző beperelte S. Á. és testvére cég első-, S. Á. másod- és S. D. D. harmadrendű alpereseket szerzői jog bitorlása címén, mert a felperes által szerzett 6 darab zeneszerzeményt a János Vitéz daljátékhoz az alperesek fonográf hengerek és ariszton-lemezek alakjában jogtalanul sokszorosították és forgalomba hozták. A perben arról kellett állást foglalni, hogy a zeneművek fonográf hengereken és ariszton-lemezen történő átvitele a szerzői jogi törvényben (1884:XVI. tc.) körülírt gépi többszörözés fogalmába tartozik-e vagy sem.

Az ügy kapcsán a budapesti királyi törvényszék megállapította, hogy a felperes által a János Vitéz című daljátékhoz szerzett A fuszulyka szára, a Kukoricza Jancsi belépője, az Iluska dala, a Furulya nóta, az Egy rózsaszál és a Kék tó című zeneszerzeményeket az alperesek a fentebb említett módon forgalomba hozták és sokszorosították, amelynek következtében elkövették az alperes sérelmére a szerzői jog bitorlását.

A Budapesti Királyi Ítéltábla az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. Ezt követően a Kúria a bitorlás kérdésében a másodfokú bíróság ítéletét nem változtatta meg, amelyet a következőkkel indokolt. A bírák a történeti jogértelmezés segítségével megvizsgálták a törvény-előkészítés anyagait, különösen a törvényjavaslat miniszteri indokolását, amely kimondta, hogy a „törvény célja a szellemi munkát védelmezni, s a szellemi terméknek a védelmét minden tekintetben biztosítani.” Az igazságügyi bizottság véleménye szerint ezt csak úgy lehet megtenni, ha a szellemi termék materiális kihasználását kizárólag a szerzőnek tartják fenn.¹⁰ A jogalkotó a törvényhozó szándékát vette figyelembe. A fogalomba hozatal kizárólag a szerzőt illette meg, ha ez a jogosult engedélye nélkül történt, akkor az a törvény 5. §-a alapján bitorlásnak minősült. A bíróság arra kereste a választ először is a történeti jogértelmezés, majd pedig az analó-

¹⁰ *Polgári Jogi Határozatok tára*. Magyar Királyi Igazságügyminisztérium, Budapest, 1918. 1. kötet. E. H. (elvi határozat) 56. sz. 119. *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai*. XII. kötet. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1883. 225. és *Az 1881. évi szeptember hó 24-ére hirdetett országgyűlés Képviselőházának irományai*. XIX. kötet, Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1884. 255.; 259.

gia révén, hogy a védett zeneművek fonográf hengerekre és ariszton-lemezekre történő átvitele megfelel-e a törvényben említett gépi többszörözésnek.

A törvényjavaslat indokolásában megtalálható, hogy a gépi munkával történő többszörözés általános kifejezése a javaslatnak. Ez alatt értették a jogalkotók a tipográfián kívül a nyomdai iparnak minden találmányát, amely többszörözésre alkalmas, sőt a törvény 5. § 2. bekezdése még bitorolásnak tekintette a jogtalan leírást is. A bíróság az elvi határozatban ennek megfelelően kifejtette, hogy a „gépi többszörözés semmi megkülönböztetést és kivételt nem tevő általános kijelentése tehát arra enged okszerű következtetést, hogy a törvényhozás a gépi többszörözés fogalommeghatározását abban a keretben, amelybe azt az indokolás belefoglalja, kimerítettnek és végleg elhatároltnak nem tekintette”.¹¹ Kijelenthető, hogy a Kúria az elvi határozat meghozatala közben a törvény célját és a törvényhozó szándékát vette figyelembe. Azzal indokolta döntését, hogy a törvény szöszerinti és jogkiterjesztő értelmezése oda vezetne, hogy a technikai fejlődés következtében megjelenő új többszörözési eszközök lehetőséget teremtenének arra, hogy a törvényben statuált tilalmat valaki megszegje. A bíróság álláspontja szerint a zeneműnek hengerre vagy lemezre történő átvitele lényegében nem jelentett mást, mint a hangjegyekben rögzített zenedarabnak eróművi úton történő után képzését. Ebben az esetben a zeneműnek hangokon történő eljuttatása a hallgatóhoz emberi kéz játéka helyett a hangot kiváltó gépezet közvetítette, „így nyilvánvaló, hogy az írott vagy nyomtatott hangjegyeket a lemezek és hengerek zeneileg teljesen helyettesítik, s a forgalom tárgyát is azokhoz hasonló célzattal és jelentőséggel képzik.”¹² Az alperesek arra hivatkoztak a fellebbezés során, hogy a gépi hangszerek használta az utóbbi években jelentősen elterjedt, ami ellen a felperes hosszú ideje nem lépett fel, így a bitorlás nem valósult meg. Ezt az érvelést azonban nem fogadták el a bíróságok.

A Kúria jogegységi tanácsa döntötte el az ügyeket abban az esetben, ha a Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kívánt térni a Kúria egy korábbi elvi kérdést eldöntő határozatától, amelyet a hivatalos gyűjteménybe felvettek.¹³ Ebben az esetben be kellett várni az elvi kérdés jogegységi eldöntését. Ha a Kúria ellentétes elvi alapokon nyugvó elvi határozatokat hozott, ha a királyi ítélőtáblák vagy a királyi törvényszékek vagy a királyi járásbíróságok elvi kérdésekben ellentétes gyakorlatot folytattak, és a Kúria elnöke vagy az igazság-

¹¹ PHT E. H. 56. sz. 121.

¹² PHT E. H. 56. sz. 122.

¹³ Kovács i. m. 1704.

ügy-miniszter a vitás kérdés egyöntetű eldöntését javasolta.¹⁴ Ebben az esetben azért tette a jogalkotó az érintett személyektől függővé a döntvényalkotást, mert másképp is el lehetett érni a judikatura egységesítését. Ilyen eset Kovács Marcel szerint az, „ha jelentéktelen kérdésben van ellentétes gyakorlat, ha az eltérés csekély jelentőségű, vagy a körülmények szerint jövőre döntvény nélkül is egyöntetű gyakorlatra van kilátás.”¹⁵

A Kúria az elvi kérdések eldöntésére évente négy tanácsot (polgári; telek-könyvi, úrbéri és birtokrendezési; váltó, kereskedelmi és csőd; büntető) hozott létre. E tanácsok mindegyike a Kúria elnökének vagy másodelnökének, vagy helyettesüknek az elnöklete alatt működött. Az egyes tanácsok az elnökön kívül tíz tagból álltak, akik a Kúria tanácselnökei és bírái közül kerültek ki.¹⁶

A Kúria a jogegységi tanács összehívását rendelte el a következő ügyben. Lehár Ferencz zeneszerző és Kleinberger József kiadó cég pert indítottak Héberling Adolf győri vendéglős ellen a szerzői jog bitorlása miatt azon az alapon, hogy az alperes a Fehér Hajóhoz nevű vendéglőjében a felperesek hozzájárulása nélkül a Rastelbinder Walzer című zeneművet nyilvánosan előadatta. A zenemű előadási joga az 1884:XVI. tc. 51. §-a értelmében a felpereseket illette volna meg. A szerzői jog bitorlásáért az alperestől 25 krajcár kártérítést követeltek, és azt, hogy az alperest a törvény 19. §-a szerint büntessék meg. Kérdésként merült fel, hogy a vendéglőben előre megállapított műsor nélkül játszó zenekar (cigányzenészek) által jogosulatlanul eszközölt előadás esetében a szerzői jog bitorlása miatt perbevont vendéglős büntethető-e, és kártérítésre kötelezhető-e azon az alapon, hogy a cigányzenekart felfogadta. A Kúria az alperest elmarasztalta.¹⁷

¹⁴ Uo. 1704. Vö. 1930. évi XXXIV. tc. (a törvénykezés egyszerűsítéséről) 128. §-a: „Az 1912:LIV. tc. 70. §-a 1. bekezdésének 1. és 2. pontjában felhozott eseteken felül a kir. Kúriának jogegységi tanácsa dönti el a vitás elvi kérdést akkor is, ha: 1. a kir. Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben eltérni kíván a kir. Kúriának korábban hozott ugyanazt az elvi kérdést eldöntő, de a hivatalos gyűjteménybe fel nem vett határozatától és határozatának meghozatala előtt az elvi kérdésnek jogegységi határozattal való eldöntését szükségesnek tartja; 2. akár a kir. Kúria, akár valamely más rendes bíróság (1928:XLIII. tc. 2. §) elvi kérdésben valamely más korábban hozott jogerős rendes bírósági határozattól eltérő jogerős határozatot hozott, és a kir. Kúria elnöke vagy az igazságügy-miniszter a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását jövőre szükségesnek tartja.” E szabályokat ismertette Fehérváry is: FEHÉRVÁRY i. m. 30. Lásd még SZLADITS i. m. 125.

¹⁵ Kovács i. m. 1705.

¹⁶ Uo. 1704.

¹⁷ *Polgári Jogi Határozatok Tára*. Magyar Kir. Igazságügy-miniszter, Budapest, 1925. 3. kötet. J. D. (jogegységi döntvény) 448. sz. 94–95. 1884:XVI. tc. 51. §: „A többszörözve megjelent és áruba bocsátott zeneművek, nyilvánosan a jogosult beleegyezése nélkül is előadhatók, a mennyiben a szerző a mű címlapján, vagy annak az elején, az előadási jogot magának

Az ügy érdekessége, hogy ebben az esetben az 57. számú elvi határozatától kívánt eltérni a Kúria, amelyet a fentebb ismertetett szabályok szerint nem tehetett másként, mint hogy a jogegységi tanács elé terjesztette az ügyet. Ahhoz, hogy megértsük a jogegységi döntvényalkotás okát, röviden meg kell vizsgálni a hivatkozott 57. számú elvi határozatot, amelyben a Kúria ellentétesen döntött, és a vendéglőst felmentette arra hivatkozással, hogy „valamely zenemű jogosulatlanul történt nyilvános előadása eszközöltetőjének csak az tekintethető, akinek kifejezett akaratából, vagy hallgatólagos beleegyezésével történt jogosulatlan előadás [...] ez a körülmény az alperes irányában fenn nem forog”.¹⁸

A Kúria II. polgári tanácsának többsége az említett elvi határozatától el kívánt térni, amelynek következtében az elvi vitás kérdést a Ppé. 70. §-ának I. pontja értelmében jogegységi tanács elé utalta. A bíróság azt szerette volna megállapítani a bitorlás vétségének tényálladékával kapcsolatban, hogy a vétség elkövetője rendelkezett-e zenei és művészeti előtanulmányokkal, vagy csak gyakorlat úján megszerzett képesség birtokában volt, továbbá, hogy az előadás műsorközléssel, vagy anélkül történt. A cigányzenekarok általában nem rendelkeznek műsorral, „mert a vérbeli cigányzenész játékát előre megállapított zenei műsor nem irányítja és hogy ismeretes mikép a cigánybanda [...] természet adta zenélési hajlamból eredő ösztönszerű folytonos zenejásztás útján megszerzett zenei gyakorlattal bíró zenészekből áll”.¹⁹ A Kúria szerint releváns, hogy az 1884. évi XVI. tc. 49. §-a szerint a zeneművek törvényes időn belül történő nyilvános előadása a szerző kizárólagos joga. A törvényes tilalmat kiterjesztette a már többször áruba bocsátott és megjelent zeneművekre is, ha az a szerző, vagy jogutódjának engedélye nélkül történt. Az 57. § büntetni rendelte azt a személyt is, aki a jogosulatlan előadást végrehajtotta. Jelen esetben a vendéglős magatartása ennek minősült. E tekintetben vizsgálni kellett a szubjektív

fenn nem tartotta.” 19. §: „A ki szándékosan, vagy gondatlanságból a szerzői jog bitorlását képező cselekvényt követ el, ezen vétségért a szerzőnek, vagy jogutódának nyújtandó kártérítésen felül, 1000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetettik. A pénzbüntetés minden tettesre nézve külön állapítandó meg. Ha a pénzbüntetés be nem hajtható, annak helyébe fogházbüntetés lép, melynek tartamát a bíróság már az ítéletben határozza meg. Ezen meghatározásnál 1 frttől 10 frtig terjedő összeg helyett egy napi fogházbüntetés állapítandó meg. Ha a cselekmény elkövetőjét sem szándékosság, sem gondatlanság nem terheli, büntetésnek helye nincsen, és a cselekmény elkövetője a szerzőnek vagy jogutódának az okozott kárért csak saját gazdagodása erejéig felelős.”

¹⁸ PHT E. H. 657. sz. 124. Hivatkoztak az 1884. évi XVI. törvénycikk 57. §-ára.: „A ki szándékosan vagy gondatlanságból a színművet, zeneművet, vagy zenés színművet teljesen, vagy jelentéktelen változásokkal jogosulatlanul nyilvánosan előadja, köteles a szerzőnek, vagy jogutódának az okozott kárt megtéríteni, és a 19. §-ban meghatározott pénzbüntetéssel büntetettik.”

¹⁹ PHT J. D. 448. sz. 96–98.

tényezőt: a szándékosság és a gondatlanság kérdését a jogsértő cselekménnyel kapcsolatban. A büntetőjog azon alapelvét hívta segítségül a bíróság, miszerint egy „tiltott cselekmény elkövetésénél az elkövető részéről szándékosság vagy gondatlanság fenn nem forog, büntetés nem alkalmazható”.²⁰ A büntetőjog alapelvének érvényesülését igazolta, amelyen keresztül magyarázta meg a bíró döntésének helyességét, hiszen egy olyan törvényről volt szó, amely az 57. § 2. bekezdésében egy *sui generis* bűncselekményt rögzített. A kártérítési kötelezettséget is megállapította a bíróság.

A Kúria teljes ülésében döntötte el a vitás kérdést, ha a Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kívánt térni a Kúriának a jogegység megóvása érdekében hozott határozatától (jogegységi határozat) vagy a Kúriának a teljes ülésén hozott határozatától.²¹ Abban az esetben is össze kellett hívni, ha a Kúria elnöke, vagy az igazságügy-miniszter a Kúria jogegységi vagy teljes ülési határozatának megváltoztatását tartotta szükségesnek.²² Ebben az esetben a Kúria teljes ülési határozatot hozott.²³

A Kúria az 13. számú jogegységi döntvényét hatályon kívül helyezte a 84. számú teljes ülési határozatában. Ha valaki ügyének vitelére maga helyett más bíz meg, azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső feladatok teljesítése során harmadik személynek okoz, csupán saját vétkessége esetén felel. A vétkesség nem forog fenn, ha a megbízó bebizonyította, hogy a kirendelt kiválasztásánál és a feladat teljesítéséhez szükséges eszközök nyújtásánál a kellő gondosságot kifejtette, vagy a kár a kellő gondosság körében is bekövetkezett volna. Ezt a szabályt nem lehet alkalmazni azokra az esetekre, amikor egy jogszabály vagy a bíró a vétkesség nélküli felelősséget megállapította az üzem,

²⁰ PHT. J. D. 448. sz. 99–100.

²¹ Kovács i. m. 1705.

²² Uo. 1706. Ezekben az esetekben a teljes ülés a polgári tanácsok tagjaiból állt. SZLADITS i. m. 125.

²³ FEHÉRVÁRY i. m. 30.; Kovács i. m. 1703. A büntető jogi döntvényekről az 1907. évi XVIII. tc. (a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896:XXXIII. tc. módosítása és kiegészítése tárgyában) 3., a királyi ítélőtáblák döntvényalkotási jogáról pedig az 1890:XXV. tc. (a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről) 13. §-a rendelkezett. Ez utóbbi jogszabály a tekintetben érintette a Kúria jogkörét, hogy szabályozta azt az esetet, ha az egyes királyi ítélőtáblák ellentétes elvi jelentőségű döntésre jutottak. Ebben az esetben a jogegység megóvása érdekében a Kúria teljes ülése elé kellett terjeszteni az ügyet. Ezt az ítélőtábláknak be kellett tartaniuk, amelytől eltérni, csak abban az esetben lehetett, ha arról maga a Kúria döntött teljes ülésben. A szabadalmi ügyek kapcsán a 36.243/1928. I. M. rendelet, a Kúria ügyvédi tanácsának hatáskörébe utalt ügyek kapcsán az 1907:XXIV. tc., a hatásköri ügyek kapcsán az 1928:XLIII. tc., a munkásbiztosítási ügyek kapcsán az 1921:XXXI. tc., a közigazgatási ügyek kapcsán az 1896:XXVI. tc. határozta meg a szabályokat. PAPP László: A szabadalmi jogvédelem történeti perspektívái. In: SZABADFALVI József (szerk.): *Dignitas Iuris*. Budapest, Gondolat, 2015.

vagy a foglalkozás veszélyességére, terjedelmére vagy természetére tekintettel. A 13. számú döntvényt azért kívánta hatályon kívül helyezni a bíróság, mert az kimondta, hogy a fentebb említett általános szabály nem érinti azokat az eseteket, amelyeknél a tárgyi felelősséget külön törvény, vagy bírói gyakorlat állapította meg.²⁴

A Kúria a rendszeres értelmezés segítségével kijelentette, hogy a kártérítési jogban általános szabály, hogy nem lehetett felelősségre vonni azt a személyt, aki vétséget nem követ el. A felelősség csak a *dohus* vagy a *culpa* folyomány lehetett, ha a sérelem és a kár okozatos összefüggésben állt egymással. A megbízó csak vétkessége esetén felelt azért a kárért, amelyet az általa megbízott személy feladatainak teljesítése során egy harmadik személynek okozott.

A bíróság kiemelte a történeti értelmezés segítségével, hogy a magyar jog a vétkességen alapuló felelősség elvén alapul.²⁵ A vétkesség nélküli felelősséget a törvényhozás csak kivételes esetben szabályozta (pl. 1874:XVIII. tc a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés iránti felelősségről). Más a helyzet abban az esetben, ha valaki egy személy felügyelete alatt állt, és így okozott egy harmadik személynek kárt. Ebben az esetben a kellő felügyelet elmulasztásából következett a felelősség (pl. 1879:XXXI. tc. az erdőtörvény, 1894:XII. tc. a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről).

A bírói gyakorlatban a tárgyi felelősség kérdése bizonyos foglalkozások és üzemek esetén jelentkezett. „Ezekhez képest a kir. Kúria teljes ülése hazai jogunk általános szabályaként most is kimondandónak tartja, hogy aki valamely ügynök ellátására maga helyett mást rendel ki, azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenesen okoz, csupán vétkessége esetében felel.”²⁶ Ezzel a bírói gyakorlat megerősítette a magyar jogban kialakult vétkességi felelősség elvének rendszerét, mint egy kiegészítő jelleggel alkalmazva a tárgyi felelősséget a veszéllyel járó üzemi tevékenység (pl. vasút) vagy foglalkozás körében.

Ha a Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kívánt térni a hivatalos gyűjteménybe felvett jogegységi vagy teljes ülési határozattól, akkor az illető tanács elnöke köteles volt az ügy elintézését felfüggeszteni, az elvi kérdést megszövegeztetni és a Kúria elnökének azt bemutatni. Ebben az esetben az eljárás felfüggesztése kötelező volt.²⁷ Ezt a felfüggesztési jogot terjesztette ki az 59/1912. I.

²⁴ EHT. J. D. 534. sz. 262. Vö. EHT T. H. 535. sz. 268–269.

²⁵ EHT. T. H. 535. sz. 272.

²⁶ EHT. T. H. 535. sz. 272.

²⁷ Kovács i. m. 1706.

M. rendelet arra az esetre, amikor már a jogegységi tanács ülésének határnapját kitűzték és a Kúria valamelyik tanácsában az ügy elintézése a jogegységi tanács elvi kérdésétől függ. A jogegységi tanács döntvényének írásba foglalása után felmerült és eldöntött elvi kérdés alapjául szolgáló, még elintézetlen ügyeket a legközelebbi tárgyaláson vagy tanácsülésen kellett befejezni.²⁸

Abban az esetben, ha a Kúria elnöke olyan jogi problémával került szembe, ahol elvi kérdésről kellett döntenie (70–71. §§), akkor a 70. § kapcsán a jogegységi tanácsot, a 71. § esetében pedig a teljes ülést késedelem nélkül összehívta. A kezdeményezési jog gyakorlása a Kúria elnökétől, az igazságügy minisztertől, a Kúria bármely tanácsától, vagy a magyar királyi ítélőtábla teljes ülési határozatától függött.²⁹

A jogegységi tanács akkor minősült határozatképesnek, ha az elnökön kívül még tíz tag jelen volt az ülésen. A teljes ülés kétharmadának jelenléte mellett lehetett érvényes határozatot elfogadni. A szavazás sorrendje kötött volt, ami azt jelentette, hogy először a bírák, majd a tanácselnökök szavaztak. A szavazást a rangban legfiatalabb kezdte. Az elnök szavazott legutoljára az eljárás során. Mindkét tanácsban szavazattöbbséggel döntöttek el az ügyeket. Szavazategyenlőség esetén abból a javaslatból lett határozat, amelyiket az elnök is támogatott. Egy teljes ülési határozat megváltoztatásához a teljes ülésen jelen levő tagok kétharmadának a szavazatára volt szükség. A koronaügyészt, vagy annak helyettesét minden ügyben meg kellett hallgatni, ami a jogegységi tanács, vagy a teljes ülés elé került.

Az egyik legfontosabb kérdés az új szabályozás tekintetében, hogyan alakult a határozatok kötelező ereje? A 70. § alapján kijelenthető, hogy a Kúria jogegységi és teljes ülési határozatait az alsóbb bíróságoknak be kellett tartani, mindaddig, míg azt a Kúria teljes ülésén meg nem változtatták. A határozat hatálybalépésének időpontja a hivatalos lapban történő közzétételtől számított 15. nap volt. A korábbi szabályozáshoz képest itt jelentős eltérést vélhetünk felfedezni, hiszen az 1881:LIX. tc. 4. §-a és az 1907:XVIII. tc. 3. §-a szerint a Kúria teljes ülési határozatai az ügyek eldöntésénél csak irányadó jelleggel bírtak. Ez azt jelentette, hogy az alsóbb bíróságokat általános jelleggel nem kötelezték. Az 1890:XXV. tc. 13. §-a szerint az ítélőtáblák ilyen határozatai

²⁸ Uo. 1706.

²⁹ Uo. 1706. A Ppé. alapján magyar királyi ítélőtáblák csak kezdeményezés joggal rendelkeztek a döntvényalkotás tekintetében, ami a következőt jelentette. Az ítélőtáblák teljes ülése a jelenlévők kétharmadának szavazatával hozott határozat alapján indokolt felterjesztést tehetett a Kúria jogegységi, vagy teljes ülési határozatának megváltoztatása céljából. Ebben az esetben a Kúria megfelelő összetételű teljes ülése döntött. Az ügy elintézését azonban nem lehetett felfüggeszteni. Kovács i. m. 1708. Vö. FEBÉRVÁRY i. m. 30.; SZLADITS i. m. 125

között felmerült jogegységi problémák megoldása végett hozott határozatokat csak az ítélőtábláknak kellett betartani.³⁰

Szladits felvetette azt a problémát, hogy a döntvényt lehet-e a megalkotását megelőző időszakban keletkezett tényállásokra alkalmazni. A „döntvénynek, mind a döntvény megváltoztatásának visszaható hatálya van, ha csak a Kúria a döntvénynek más átmeneti hatályt nem biztosít.”³¹ E kijelentés helytálló, hiszen a Kúria döntvényalkotása során alapvetően egy korábbi jogi probléma kapcsán döntötte el a kérdést és a hozta meg határozatát. Ugyanakkor e döntése a jövő joggyakorlatára is hatással volt a jogegységesítés előmozdításával és a jogbizonytalanság visszaszorításával.

A döntvények határozati része rendelkezett kötelező erővel az alsóbb bíróságok számára, ez bírt jogforrási jelleggel, az indokolásban foglalt rész nem. A jogegységi határozatok kötelező erejére megállapított szabályok csak a jelen törvény értelmében hozott határozatokra vonatkoztak, mert csak ezek a határozatok minősültek döntvénynek. A törvény hatálybalépése előtt az 1896. évi XXXII. tc. alapján hozott jogegységi határozatnak nem volt ilyen hatálya.³²

A jogforrási jelleget Gaár Vilmos a következőkkel indokolta: „bíróságok ítéletei jogunkban mindenkor kiváló jogforrásul szolgáltak.”³³ Hogy mindig is jogforrásnak minősültek azt Werbőczy Hármaskönyvének azon rendelkezésével igazolta, amely a szokás eredetét vizsgálta, amelyet a törvénykezésben meg kell tartani. A „mi szokásunk az ország rendes bíráinak ismételt, sőt több ízben egy és ugyanazon renddel, módon és eljárással hozott és alkotott s törvényes végrehajtással is megerősített ítéleteiből és ítélő leveleiből származott.”³⁴ A szokásjog és a bírói jog jelentősége az idők folyamán mit sem változott, ami kifejezésre is jutott a döntvények szabályozásában.

E probléma felveti azt a kérdést, hogy mi minősült egyáltalán jogforrásnak? A magánjog kútfőjének vagy jogforrásának tekintették azt a hatalmat, ami a jogszabályt megalkotta és kötelezővé tette. Másrészt a jogforrások egy jogszabály megjelenési formáját is jelentették. A jogtudományban általánosan elfogadott felosztást Szladits Károly a következőképpen definiálta. „Az előbbi *belső* vagy

³⁰ Uo. 1707. A Polgári Perrendtartás hatálybalépését (1914) megelőző korszak döntvényalkotását részletes bemutatja Gaár Vilmos. GAÁR i. m. 84–85.

³¹ SZLADITS i. m. 126.

³² KOVÁCS i. m. 1708.

³³ GAÁR i. m. 86.

³⁴ HK. II. 6 cím 11. §. Vö. GAÁR i. m. 87.

érvényességi, az utóbbi értelemben pedig *külső* vagy *megismerési* [...] (fontes originis és fontes congnoſcendi)” jogforrást jelentett.³⁵

A jogalkotói hatalom önmagából merítette a jogalkotói erejét, vagy pedig másoktól származott, így lehetett elsődleges, vagy másodlagos az alaki jogforrás. Elsődlegesnek tekinthetjük a jogalkotói főhatalmat, az államot, míg másodlagosnak a főhatalom egyes szerveit (pl. a kormány, a törvényhatóságok). E körbe kell sorolni azokat az államhatalmi szerveket is, amelyeknek az volt a feladata, hogy általános jogszabályt állapítsanak meg. Ha a magánjogot tesszük vizsgálódásunk tárgyává, akkor ezt a bíróságok teheték meg. Ez azt jelentette, hogy a bíróságok másodlagos jogforrásnak minősülnek, de nem általános, hanem konkrét jogszabályok forrásai voltak. A bíróságok ítélete, vagy határozata azonban nem állapított meg általános jogszabályt ellentétben az angol joggal. E logikai érvelésnek az a következménye, hogy a bíróságokat nem tekinthetjük jogforrásnak ebben az értelemben. Más kérdés, hogy a bíróságok az igazságszolgáltatás gyakorlása közben jogfejlesztő tevékenységet hajtottak végre, amelynek következtében általános jogszabályok (szokásjog) kialakulásának forrásaivá válhattak.³⁶

A külső, vagy megismerési formája alapján a jogforrások körébe lehet sorolni a „kijelentett jogot” és a gyakorlaton alapuló szokásjogot. Az előbbit tekintette Szladits Károly írott jognak, bár azonnal megjegyzi, hogy a szokásjog körében is ismert az írott szokásjog. Példaként a bíróságok által is gyakran hivatkozott Hármaskönyvet hozta fel. „Hazai magánjogunk [...] Werbőczyig íratlan jellegű; Werbőczyvel az írott jog válik a túlnyomóvá. Régi jogunk radikális átalakulása óta az írott jog ismét háttérbe szorult és a bírói gyakorlat túlnyomó jelentőségénél fogva nagymértékben esetjogivá vált.”³⁷

Tovább részletezve a jogforrási rendszerét a korabeli magánjognak meg kell határozni, hogy a tételes jog forrásai közé sorolható-e a döntvény. A magánjog forrásait felsorolta az 1869:IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról, amikor arról rendelkezett a 19. szakaszban, hogy „A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett és kihirdetett rendeletek és a törvényi erejű szokás szerint tartozik eljárni és ítélni.”³⁸ Ez azt is jelentette, hogy a jog „őre” a bíró, aki az ítélezési tevékenységén keresztül hatást gyakorolt az állampolgárok jogviszo-

³⁵ SZLADITS i. m. 115.

³⁶ Uo. 115–116. Lásd még MATHÉ Gábor: A kúria revíziós javaslatok a polgári törvénykezései rendtartáshoz. In: HOMOKI-NAGY (szerk., 2013) i. m. 174–175.

³⁷ Uo. 118.

³⁸ SZABÓ István: A bírói normakontroll bevezetése az 1869. IV. törvénycikkben. In: HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról*. IV. Szegedi

nyaira. Ez nem jelentetett mást mint azt, hogy a jogforrások mindenkire nézve kötelező erővel bírtak.³⁹

A téma szempontjából relevanciával a szokásjog rendelkezik, ezért a szokásjog és a bírói jog kapcsolatát kívánom most már csak megvizsgálni. Szladits azon állításával, miszerint a korabeli magánjog alapjaiban véve szokásjogi normából, vagyis a joggyakorlat által kialakított jogszabályokból áll, egyet lehet érteni. A magánjogi szokásjog kialakulását egy jogtétel kapcsán megjelenő jogi problémához kötötte, amelynek következtében kialakult joggyakorlat jelentette az alapját. A jogi közmeggyőződés legfőbb kifejeződését a bírói gyakorlatban vélte felfedezni. A jogász jog legfontosabb fajtája az ún. bírói jog, vagyis azon jogtételek összessége, amelyek bíróságok jogfejlesztő tevékenysége következtében alakultak ki. E jogforrások szokásjoggá az által válhattak, ha egyrészt a bírói gyakorlat körében állandósulnak, másrészt pedig a jogélet egyéb tényezői (pl. jogtudomány) kötelezőnek ismerik el. A bírói gyakorlat a jog egyik legjelentősebb fejlesztője, amelynek annál inkább nagyobb a jelentősége, minél inkább hézagossabb volt az írott jog. „Mai kodifikálatlan magánjogi rendszerünkben, egyéb magánjogi szabályaink gyér és darabos tételeivel szemben a bírói jognak van túlnyomó jelentősége jogunk tartalmának kifejtése és továbbfejlesztése körül. Legelsősorban áll ez a legfőbb bíróságunk, a kir. Kúriának a gyakorlatáról.”⁴⁰ Kijelenthetjük, hogy a bíróságot nem a jogalkotás, hanem a jogalkalmazás szereplője. A bírói ítéletet másodlagos jogforrásnak tekinthetjük, de nem, mint általános, hanem egyedi, konkrét jogszabályok forrásának. Abban az esetben, ha a bírói joggyakorlat állandósul, ami azt jelenti, hogy a bíróságok következetesen jogkövető magatartását tanúsítanak, akkor a jogkereső állampolgárok körében ez gyakorlatilag „jogi normát” fog jelenteni. Ezek a szabályok azonban csak ideiglenes jellegűek, hiszen a bírói gyakorlat bármikor megváltoztathatta, anélkül, hogy ezzel jogsértést követett volna el. Ez nem jelentette azt, hogy a bíróságnak új jogszabályt alkotott volna, mert ehhez nem volt joga, hanem a jogfejlesztő értelmezése körében megváltoztatta azt.⁴¹

Felmerül a kérdés, hogy miért tekintette a döntvényeket a magyar magánjogi jogtudomány jogforrásoknak? Fehérváry szerint azért, mert kötelező erejük volt.⁴² Ezt a Ppé. 75. § 1. bekezdéséből lehet levezetni, ami szerint a Kúria teljes

Jogtörténeti Napok. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2011. 183.

³⁹ SZLADITS i. m. 118.

⁴⁰ Uo. 123.

⁴¹ Uo. 123–124.

⁴² FEHÉRVÁRY i. m. 32.

ülési határozatai és jogegységi döntvényeit minden magyar bíróságnak kötelező alkalmazni: a „kir. Kúriának jogegységi (70. §) valamint teljes ülési határozatát a bíróságok mindaddig követni kötelesek, a míg azt a kir. Kúria teljes ülése meg nem változtatja.” Ez azt jelenti, hogy közvetetten alkalmazást nyernek a „közönségekre” az állampolgárookra nézve. A törvény megszövegezése, miszerint a bíróságokra vonatkozik Fehérváry szerint nem zárja ki, hogy a „közönségekre” ne vonatkozna. Véleménye szerint az, hogy a jogszabály csak a bíróságokról tett említést, annak két oka volt. Az egyik, hogy a törvényhozó a „kútfők parancsait rendszerint a kútfők alkalmazóihoz szokta címezni.”⁴³ Hasonlóképpen rendelkezett a törvényhozás az 1869:IV. tc. 19. §-ában is, amikor kifejtette, hogy a „bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és itélni.” Ebből sem lehet arra a következtetésre jutni, hogy a törvények csak a bíróságokat kötelezték volna. A másik ok, hogy a törvényalkotónak ki kellett hangsúlyozni a Ppé.-ben a „régii” döntvény (Kúria teljes ülési döntései) és ebben a jogszabályban bevezetett döntvény közötti különbséget, hiszen az előbbi csak a Kúria tanácsait kötelezte, míg a teljes ülési határozatokat és a jogegységi döntvényeket az alsóbb bíróságokra nézve is kötelező erővel ruházta fel a jogszabály, amelynek következtében azok jogforrási minőséget nyertek.⁴⁴

A jogalkalmazás mindig eseti döntést jelentett: egy konkrét tényállásra az absztrakt jogszabály megfeleltetését, amelynek következtében az érintett személyekre nézve joghatás kiváltó cselekményt végzett a bíró. Szladits szerint a bírói jogalkalmazás alapvetően egy logikai feladat, következtetést (szillogizmust) végez. Egy konkrét tényállást, mint alsótételt egy általános jogszabály, egy felsőtétel szubsumálja. Ebből vezette le a következtetésként megfogalmazott zárótételt. A jogszabály alkalmazásához először értelmeznie kellett a bírónak a jogszabály tartalmát. Abban az esetben beszélhetünk jogfejlesztő értelmezésről, ha a döntése alapját jelentő normát a bírónak kellett megállapítani a jogrendszer egészéből, vagy annak kiegészítése vagy helyesbítése folytán.⁴⁵

Mit is jelent már most a bírói jogértelmezés? Az értelmezés a jogszabályok szövegének értelmét hivatott feltárni. A jogértelmezés általános érvényű, vagy *ad hoc* jellegű lehet. Az előbbi esetben egy jogszabály értelmét egy erre a célra alkotott törvény vagy szokásjogi norma állapítja meg, ami hiteles jogértelme-

⁴³ Idézetek: uo. 33.

⁴⁴ A jogforrási jelleget elfogadta Magyary Géza, Doleschall Alfréd, Almási Antal, Fabinyi Tihamér, Hevesi Illés és Szladits Károly. Ellenkező véleményen volt Kolozsvári Bálint, Zachar Gyula, Tóth Károly, Tóth Lajos, Molnár Kálmán, Gaár Vilmos többek között. Uo. 22–23.

⁴⁵ SZLADITS i. m. 152–153.

zésnek (*authentica interpretatio*) minősült. Az eseti értelmezés hatálya *ad hoc* jellegű volt, akkor csak az adott jogesetre vonatkozott. E tekintetben jelentősége a bíró eseti jogértelmezésnek volt, ami az ítéletben jutott kifejezésre, és szintén hiteles jogértelmezésnek minősült.⁴⁶

Szladits szerint azt az értelmet kellett megállapítani, ami az értelmezéskori társadalmi viszonyokat vette figyelembe. A jogértelmezésen belül a nyelvtani a jogszabály szóhasználatából indult ki. Ez nem jelenthetett szó szerinti jogértelmezést, hanem tekintettel kellett lenni a „gondolat kifejtés”-re, „amelynek a betűimádát a legnagyobb ellensége.”⁴⁷

A logikai értelmezés a logika szabályait alkalmazva vont le következtetéseket a törvény szerkezetéből. A törvény logikai felépítése egy eszköz a jogalkotó számára, nem pedig annak célja. „Különös óvatosságot kíván az *a majori ad minus*, *a minori ad majus* következtetés és az *argumentatio ex absurdo* (apagolikus következtetés): kimutatása annak, hogy a törvény többféle lehető értelme közül egynek kivételével a többi képtelen eredményre vezet.”⁴⁸

A rendszeres értelmezés ezzel szemben a tételes jogot egy egységes rendszerként fogta fel és a szabályok közötti összefüggéseket kereste, így próbálta meghatározni a jogszabály értelmét.

A jogértelmezés egy másik jelentős fajtája a történeti, amely alapvetően a jogszabályok keletkezéseinek körülményiből vont le következtetéseket. Ebben az esetben alapvetően figyelembe kellett venni a törvény előkészítésével kapcsolatos munkákat: a törvényjavaslatok indokolását, az országgyűlési tárgyalási anyagokat is.

Az értékelő értelmezés a kétes jogszabály értelmét helyességi mérték alkalmazásával kívánta megadni. Ez a mérték pedig nem volt más, mint a jog alapeszméinek érvényesítése, hiszen a jog feladata az, hogy az igazságosságra törekedjen.⁴⁹ Az értelmezés eredménye e módszereknek köszönhetően lehetett megállapító, vagy helyesbítő. Ez utóbbi értelmezési megoldás lehetett megszorító vagy kiterjesztő jellegű.⁵⁰

Megállapítható, hogy a bíróságok jogfejlesztő jogalkalmazási tevékenységet végeztek. Abban az esetben, ha ezek az esti döntések ismétlődtek és állandó joggyakorlatként jelentkeztek, és a jogi közmegegyezésben elismerésre talál-

⁴⁶ Uo. 154.

⁴⁷ Uo. 155.

⁴⁸ Uo. 155.

⁴⁹ Uo. 155–156.

⁵⁰ Uo. 156.

tak, akkor az a kialakított jogértelmezés szokásjogi úton jogszabályi jelleget kaphatott. „A bíró tehát azzal, hogy eseti döntés céljára új jogszabályt keres, egyúttal az általános jogrendszer fejlesztéséhez járul hozzá.”⁵¹ Ezért lehetett a bíró jogkereső tevékenységét jogfejlesztő értelmezésnek nevezni.

Felvetődik a kérdés mindezek után, hogy miért volt szükség a bírói jogfejlesztő tevékenységre? Általában azért, mert joghézag volt, vagy az adott jogi rendelkezés hiányos. Az első esetben a jogalkotó nem fejtette ki részletesen a jogszabály rendelkezéseit: keretjogszabályt alkotott. Ebben az esetben a bíró egy logikai hézag elé került, amelynek megoldása az implikált jelentéstartalom felkutatása.

Az is előfordulhatott, hogy nem logikai hiányról beszélünk, hanem kritikai joghézagról, amikor egy konkrét eset kapcsán egyáltalán nem létezett jogi norma, de az igazságosság eszméje azt követelte meg, hogy a jogigény szabályozásra és elismerésre kerüljön. Ebben az esetben a bíró eseti döntése lehetett a megoldás. E hiányosságok betöltésére lehetett alkalmazni az analógiát, a „hasonszerűséget” (*analogia legis* és *analogia juris*). A „törvény-hasonyszerűséggel” egy jogszabály rendelkezését terjesztjük ki egy a törvényben nem szabályozott, de hasonló jogesetre. Ilyen volt a vasutak felelősségéről szóló 1876:XVIII. törvénycikk alapelvének kiterjesztése a gépkocsikra. A „joghasonyszerűséggel” több jogszabályból levonható következtetést alkalmazunk egy olyan jogigényre, amelyet nem ismertek el korábban, de azt mégis meg kellett tenni az igazságosság érdekében. Erre példa a tárgyi felelősség kiterjesztése a veszélyes üzemekre.⁵²

Ez alapján megállapítható, hogy a bíró nem a jogalkotás, hanem a jogalkalmazás szereplője volt. Nem is lehetett más, hiszen erre törvényi felhatalmazást nem kapott, ami pedig már a hatalmi ágak elválasztásának az elvét jelentős mértékben veszélyeztette volna.

Végezetül még egy igen lényeges jogszabálytani kérdést kell megvizsgálni, még pedig azt, hogy miképp viszonyult egymáshoz a bírói ítélet és a jogalkotó által létrehozott jogi norma? Alapelvként lehet elfogadni, hogy az ítéleteknek és az általános jogszabályoknak összhangban kellett lenni. A bírói ítélet és a jogszabály tartalmát a korabeli magyar jogban a már korábban is hivatkozott bírói hatalomról szóló törvény 19. §-a határozta meg. A Pp. ezzel összhangban rendelte el, hogy a bíró köteles ítéletét indokolni (401. §), amelyben a döntés okait és az alkalmazott jogforrásokat is meg kellett jelölni. Az ideális állapot az lenne, ha egy jogrendszerben minden élethelyzetet jogi norma szabályozna,

⁵¹ Uo. 159.

⁵² Uo. 159–160.

ez azonban utópisztikus. A bíró számtalan olyan jogvitában köteles dönteni, amikor nem talált az adott jogigény vonatkozásában jogszabályt. A bíró ebben az esetben nem mondhatja azt, hogy nem hoz ítéletet, hiszen már az előbb idézett jogszabály 22. §-a kimondta: „A bíró az igazságszolgáltatást senkitől sem meg nem tagadhatja, aki illetősége körében hozzá folyamodik.” A vizsgált időszakra nézve helytálló Szladits Károly azon kijelentése, hogy „Minél kevesebb valamely jogrendszerben az írott jogszabály és a kétségtelen gyakorlatban álló szokásjogi tétel, annál nagyobb szerep vár a bíróra a jogrendszer tartalmi kifejtésében. A magyar magánjog 1848 óta általános jogtételeinek gyér volta és hézagossága mellett túlnyomó részben ilyen bírói tüzetesebbítés útján integrálódott.”⁵³

A jogrendszer hiányosságainál nehezebb feladattal került szembe a bíró, ha új igény követelt perbeli jogvédelmet. Ebben az esetben nem már elfogadott jogszabályban található joghézagról beszélünk, hanem a bíró nem talált az adott igényre nézve alkalmazható jogi normát. Ezekben az esetekben a bíró első ízben döntött törvény, vagy bevett joggyakorlat nemlétében, és mint egy pótolta szokásjogilag a rendelkezést. Felmerül a kérdés, hogy mi alapján döntött a bíró, hiszen ebben az esetben nincs olyan jogszabály, amire az ítéletét alapozhatta volna. A bíró csak a meglévő jog alkalmazására kapott felhatalmazást a fentebb idézett törvényi rendelkezés értelmében. A helyesnek ítélt jogtételt a társadalom jogi felfogásából vezette le, és elérkezettnek látta az időt, hogy azt szokásjogi erőre emelje: „a bíró ebben az esetben is szokásjogot alkalmaz, csak hogy a gyakorlatban még ki nem fejezett, csupán feltételezett, szupponált szokásjogot.”⁵⁴

A bíró ezáltal, hogy egy új jogigényt védelemben részesített. Ebben a pillanatban nem a jogrendszer tartalmát értelmezte, hanem egy szinttel tovább lépve fejlesztette azt. Ez megnyilvánulhatott jogszabályok tartalmának helyesbítésében is. Ezt csak akkor tehetette meg a bíró, ha azt a társadalom igazságérzete megkövetelte, mert ellenkező esetben a bíró fegyelmi felelősségét vonta maga után. Ebben az esetben egy törvényrontó szokásról beszélhetünk. Már majdnem azt lehet mondani, hogy a bíró nem jogot alkalmaz, hanem jogot alkot. Ez csak látszólag igaz, hiszen minden esetben meglévő jogi normát alkalmaz a bíró, vagy fejleszt tovább. Ebből is világosan látszik, hogy nagyon közel áll egymáshoz a bíró jogfejlesztő tevékenysége a törvényhozás jogalkotó feladatához. Segítségül hívhatjuk a bírói joggyakorlat által, szokásjogi úton jogforrásként kezelt Magyar Magánjogi Törvényjavaslat bevezető szabályait, ahol a következőket

⁵³ Uo. 171.

⁵⁴ Uo. 173.

olvashatjuk. „A törvény magyarázatában és alkalmazásában nem csak a szöveg szó szerinti értelmét, hanem a törvénynek a rendelkezés alap gondolatában és céljában megnyilvánult szándékát, valamint a rendelkezéseknek egymással összefüggő kapcsolatát is figyelembe kell venni. Oly jogi kérdésekben, amelyet törvény nem rendez, a bíróság a hazai jog szellemének, a jog általános elveinek és a tudomány megállapításainak figyelembevételével határoz. Törvény alatt e törvénykönyvben a törvényerejű szokást és egyéb jogszabályt is érteni kell, hacsak a rendelkezésből más nem következik.”⁵⁵ Kijelenthető, hogy a bíró a fennálló jogot értelmezte, ahogy Szladits fogalmaz: „Ha ez a tétel fikció, úgy mégis közelebb áll a valósághoz, mint az a hasonlat, amely a bírót a törvényhozóval teszi egyenlővé.”⁵⁶

Megállapítható, hogy a bíró kötve volt a jogrendszer alapjaihoz, ami már alkotmányos biztosítékként jelentkezett, hiszen kizárta a bírói önkény gyakorlatát. Amit a bíró egy konkrét eset kapcsán az ítéletében kijelentett, az nem csak az ítélet meghozatala után vált joggá, hanem már a bírói ítélet előtt is annak minősült. A zsinórmértéknek pedig az igazságosságot és az ésszerűséget kellett elfogadni, amelynek következtében tevékenysége az igazságszolgáltatás. A bíró joghoz kötöttsége a jogbiztonság és a jogállamiság elengedhetetlen feltétele volt, amelynek egyensúlyban kellett lenni a bírói szabadsággal és függetlenséggel.⁵⁷

A következő teljes ülési határozat elfogadása kapcsán kívánom bemutatni, hogy a Kúria milyen komplexen tudta alkalmazni a jogtudományban bevett jogértelmezési módszereket, hogy döntésének helyességét minél inkább alátámaszthassa. A Kúria teljes ülési határozatában (85. sz.) a jogegységi döntvényt (11. sz.) hatályon kívül helyezte és kimondta, hogy az árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. törvény cikk 1. §. 3. pontja az orvosi hivatásból folyó munkateljesítmények körére nem alkalmazható.⁵⁸ Kérdésként merült fel, hogy

⁵⁵ *Magyarország Magánjogi Törvénykönyve*. A M. Kir. Igazságügyminisztérium, Budapest, 1928. 3–4. (6–7. §§)

⁵⁶ SZLADITS i. m. 175.

⁵⁷ Uo. 176–177.

⁵⁸ 1920:XV. tc. 1. §. „Árdrágító visszaélés vétségét követi el: 1. aki közszükségleti cikkért a törvény értelmében erre jogosult hatóság részéről megszabott vagy megengedett (8. §) legmagasabb árnál magasabb árt követel, köt ki vagy fogad el, vagy aki közszükségleti cikket nyereséget célzó továbbeladás végett a legmagasabb árnál magasabb áron vásárol (ártülpélés); 2. aki olyan közszükségleti cikkért, amelynek legmagasabb árát a hatóság meg nem szabta, oly árt vagy egyéb ellenszolgáltatást követel, köt ki vagy fogad el, amely – tekintettel az előállítási vagy termelési, illetőleg a beszerzési és egyéb költségekre, valamint az összes egyéb körülményekre, különösen a gazdasági élet viszonyaira is – a méltányos hasznot meghaladó nyereséget foglal magában (áruzsora); 3. aki közszükséglet tárgyául szolgáló munkateljesítésre vonatkozó szerződésnél akár mint munkaadó, akár mint munkavállaló a másik fél szorult helyzetének kihasználásával olyan ellenszolgáltatást

az előbb hivatkozott szakasz rendelkezése alkalmazható-e arra az orvosra, aki hivatásából folyó munkájáért olyan ellenszolgáltatást követelt, kötött ki, vagy fogadott el, amely a saját szolgáltatásának értékét aránytalanul meghaladta. A Kúria nem tartotta alkalmazhatónak e törvényi rendelkezést. A Kúria jogegységi tanácsa 1922. április 21. napján meghozott 11. sz. büntető döntvényében kimondta, hogy a törvényi rendelkezés azzal az orvossal szemben alkalmazható, aki a hivatalából folyó munka teljesítményéért a másik fél szorult helyzetének kihasználásával olyan ellenszolgáltatást követel, ami saját szolgáltatásának ellenértékét jelentős mértékben meghaladja. Tekintettel arra, hogy az uzsorával kapcsolatos kérdéseket polgári jogú természetűnek is tartotta a Kúria, vegyes teljes ülést hívott össze.

A bíróság a rendszeres értelmezés segítségével megállapította, hogy nem szabad az egyes jogszabályi rendelkezéseket a többitől elszigetelten értelmezni, „hanem a törvényt a maga egészében, az összefüggő rendelkezések egybevetésével kell megvizsgálni a törvény valódi értelmének kiderítése végett.”⁵⁹ Az értelmezés következtében a 9. § kapcsán megállapítható, hogy a törvény nem vonatkozott az emberi tevékenység minden fajtájára, hanem csak azokra az árdrágtó visszaélésekre, amelyeket az őstermelők, az iparosok és a kereskedők követtek el.⁶⁰ Az orvos hivatásának gyakorlása közben, különösen a sebész, testi munkát is gyakorol, mégsem tartozott a törvény hatálya alá, mert munkateljesítménye nem őstermelés, ipari vagy kereskedői tevékenység. Esetükben tehát az uzsorabíróság nem járhatott el.⁶¹

A bírák az indokolás megfogalmazása közben felhasználták a történeti módszer adta lehetőségeket is, hiszen vizsgálódásuk körébe bevonták a törvényjavaslat elemzését. Mint kiderült, az eredeti javaslatban nem található meg a fentebb hivatkozott 1. § 3. pontja, hanem csak utólagosan, a Nemzetgyűlésen

követel, köt ki vagy fogad el, amely - tekintettel az összes körülményekre, különösen a gazdasági élet viszonyaira is - a saját szolgáltatásának értékét szembetűnően aránytalanul meghaladja (munkabéruzsora)”.
59 EHT. T. H. 516. sz. 222.

60 9. § „A jelen törvény alá eső vétségek és büntettek esetében az eljárás az erre a célra szervezendő uzsorabíróság hatáskörébe tartozik. Az uzsora bíróságot ítélőbírákból, továbbá az őstermelés, az ipar és a kereskedelem képviselői köréből kell megalakítani. Amennyiben egyes helyeken az uzsorabíróság megalakítása szükségesnek nem mutatkozik vagy nehézséggel járna, a jelen törvény alá eső vétség esetében a kir. járásbíróság, büntett esetében a kir. törvényszék jár el. Az uzsorabíróság szervezetét és általában a jelen törvény alá eső bűncselekmények esetében követendő eljárást a minisztérium rendelettel szabályozza; rendeletében a bűnvádi perrendtartástól eltérő szabályokat is megállapíthat és ezek keretében a fellebbvitelt is kizárhatja vagy korlátozhatja.”

61 5950/1920. M. E. rendelet az uzsorabíróságokról.

toldották be a törvényjavaslat szövegébe, annak tárgyalása során. A törvény módosítása során sem terjesztették ki a személyi kört a képviselők, amikor megalkották az 1920. évi XXVI. törvénycikket.⁶² Az igazságügyi bizottság anyagából is kiderült, hogy a javaslatban hat cselekménycsoportot jelöltek meg, amelyek a „termelés és különösen a forgalmi életben előfordulható mesterséges árfokozás esetei.”⁶³ A jogalkalmazó ebben az esetben arra törekedett, hogy kiderítse, hogy mi is volt a jogalkotó eredeti szándéka. Az pedig nem volt más, mint az őstermelés, az ipar és a kereskedelem terén tapasztalt visszaélések megszüntetése.

Az 1920:XV. tc. 1. § 3. pontját egybevetették a törvény egész szerkezetével, különösen a 9. §-ban található rendelkezésekkel, valamint az 5950/1920. évi M. E. rendelettel, ami alapján a kúriai bírák azt állapították meg, hogy az orvosi munkára nem vonatkozhat a fentebb említett törvényi rendelkezés.⁶⁴ Ezzel a logikai értelmezés eszközét is felhasználták az indokolás során.

Ezt a gondolatmenetet erősítették meg a helyességi vagy értékelő értelmezés által is. Előfordulhatott a munka minden területén visszaélés, ami erkölcstelen, azonban a bíró nem büntetheti az erkölcsi világ megsértésének minden esetét, „hanem csak azokat torolhatja meg, amelyeket a tételes jog kifejezetten büntetéssel súlyt, mert a büntetőjog világában mindenek fölött az uralkodó elv a „nullum crimen sine lege.”⁶⁵ Ez a szabály megtalálható az 1878:V. tc. és az 1879:XL. tc. alapelvei között is. Ebben a pillanatban már a rendszeres értelmezéssel együtt folytatta a bíró a jogfejlesztő értelmezést. A Csemegi-kódex 1. §-a kimondta, hogy büntett vagy vétség csak az a cselekmény, amit a törvény az elkövetés időpontjában annak nyilvánít. Megállapítja továbbá, hogy a jogszabályok büntető rendelkezéseit analógia (analógia juris) útján kiterjeszteni nem lehet olyan cselekményre, amelyet az adott jogszabály nem tartalmazott. Ez alapján is arra következtetésre jutott a Kúria, hogy az orvosi visszaélések, amelyek az 1920. évi XV. tc. hatálya alá tartozó árdrágító visszaélés büntetével, vagy vétségével rokon természetűek, nem büntetendők.⁶⁶

A nyelvtani értelmezést annyiban hívta segítségül a teljes ülés, hogy megállapította a jelen esetben azt, hogy a törvény szövegét kell figyelembe venni. Azt azonban elismerte, hogy a „törvény, megalkotása után, önálló életet él és

⁶² EHT. T. H. 516. sz. 225–226.

⁶³ EHT. T. H. 516. sz. 228.

⁶⁴ EHT. T. H. 516. sz. 226.

⁶⁵ EHT. T. H. 516. sz. 226–227.

⁶⁶ EHT. T. H. 516. sz. 227.

független a törvényhozótól.⁶⁷ Ezzel is korlátozni kívánta a törvény kiterjesztő értelmezését, ragaszkodva a normaszöveghez és annak tényleges jelentéstartalmához.

Összességében a fentebbi érvelés és a joggyakorlat alapján kijelenthető, hogy a „döntvény [...] a Kúriától szövegezett jogszabály.”⁶⁸ Szladits Károly szerint sem lehet azt mondani, hogy nem jogszabály a döntvény, mert csak a bíróságokat kötelezte a Ppé. vonatkozó rendelkezése, az állampolgárokat pedig nem. „Amely tétel *minden* bíróságot kötelez, az, amíg az ereje fenn áll, éppúgy kötelez mindenki mást is; hiszen végsőleg a bíró dönti el, hogy mi a jog?”⁶⁹ A Kúria tehát nem jogot alkot, hanem a meglévő jogot interpretálja: „mondhatjuk, hogy a törvényhozás részéről *hiteles jogértelmezésre delegált* szerv, amely ebben a korlátolt hatáskörben *általános* jogszabályoknak másodlagos forrása.”⁷⁰

Megállapítható, hogy a huzamos időn keresztül érvényesülő bírói joggyakorlat alapja lehetett a szokásjog kialakulásának, ha az adott társadalom egésze elfogadta. A jogi tartalom, mint a szokásjog meghatározásának szintén lényeges eleme ebben az esetben vitathatatlan. Mind e mellett nem lehet azt kijelenteni, hogy a döntvények teljes egészében szokásjogi eredetűek lettek volna: „a bírói gyakorlatból inkább csak irányító alapelveket lehet levonni; szokásjog csak az válik belőle, ami régtől fogva meggyökerezett és a jogi közmeggyőződésbe oly erővel ment át, hogy törvény nélküli megváltoztatását a jogi közvélemény jogsértésnek tekintné.”⁷¹

Grosschmid Béni szavaival élve: „A jogi közmeggyőződés csakugyan olyasvalamiféle, mint az ércsbánya, hogy ti. valamiképp a bányász mélyen a föld gyomrából a fölszínre hozva az aranyat és ezüstöt, tulajdonképpen nem új dolgot hoz létre, hanem csak kiemeli azt, ami a bánya fenekén megvolt, azonképpen a bíró, midőn, hogy úgy mondjam, szokásjogot kezdeményez, tulajdonképpen nem kezdeményez, hanem csak felfogja és kifejezésre jutatja a visszhangját annak, ami a jogi közmeggyőződésben már előbb is meg volt s ami tehát már azon legelső esetben is szokásjog, még pedig kész, csupán a mélységből napvilágot látott szokásjog, amidőn azt a bíró legelőször alkalmazta rá a konkrét jogesetre.”⁷²

⁶⁷ EHT. T. H. 516. sz. 227.

⁶⁸ SZLADITS i. m. 125.

⁶⁹ Uo. 125–126.

⁷⁰ Uo. 126.

⁷¹ Szladits szerint azonban nehéz a határvonalat húzni az állandó bírói gyakorlat és a szokásjog között. Uo. 126.

⁷² GROSSMIDT Béni: *Magánjogi előadások*. Budapest, Athenaeum, 1905. 269.; SZLADITS i. m. 173.